LIMBA ROMÂNĂ DIN BASARABIA INTERBELICĂ
NOTE LEXICAL-ETIMOLOGICE

IULIA MĂRGĂRIT

Pentru scurta prezentare de față se impun două precizări: 1. mai întâi, în legătură cu folosirea deliberată a sintagmei *Basarabia interbelică* pentru a evita ambiguitatea, posibilă, în eventualitatea utilizării aceluiaşi vechi, şi dintotdeauna, toponim şi pentru teritoriul din stânga Prutului, cum s-ar fi cuvenit, de fapt; 2. apoi, necesitatea delimitării temporale, prin determinare, pentru a explica faptul că materialul documentar, pe baza căruia au fost elaborate notele de mai jos, provine dintr-o regiune anumită şi, mai ales, dintr-o epocă anumită: ținutul dintre Prut şi Nistru, în intervalul anilor 1918–1940. Sursele principale de informare sunt culegerile efectuate mai întâi de Teodor Roşculeț, în primii ani ai deceniului al treilea ai secolului trecut, mai târziu, de Tatiana Găluşcă, în deceniul următor. Cei doi cercetători au fost studenți ai profesorului Garabet Ibrăileanu la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iaşi, Facultatea de Litere.

La îndemnul susținut al cunoscutului critic literar, preocupat de faptul că limba din Basarabia era puțin cunoscută în noua ei condiție de fostă gubernie, timp de aproape un secol, şi că nu beneficia de texte reprezentative, foştii studenți ai acestuia au efectuat cercetări de teren, în urma cărora au publicat câteva volume (unele cu foarte mare întârziere – v. *Abrevieri*). Notele lexicale de mai jos relevă particularitățile lexicale ale graiurilor româneşti dintre Prut şi Nistru, care le personalizează, şi, în acelaşi timp, le afiliază la ansamblul limbii române, acolo unde, de fapt, le este locul.

ARENDÁŞ, POMÂNTEÁN

În graiurile din Basarabia, cuvântul *arendaş* se întâlneşte cu un semantism diferit față de cel din româna standard: „țăran, lipsit total ori cu puțin teren agricol, care îşi câştigă existența sau îşi completează veniturile, insuficiente, de pe lotul personal, practicând arenda”. Trebuie să subliniem faptul că obiectul asupra căruia el îşi exercită calitatea dobândită este o bucată de pământ modică, departe de întinderea unei moşii. Cu acest înțeles, *arendaş* a fost înregistrat în textele culese pentru Arh. Folk. 1937: 183: *Tetea o fost pomintian, bătrânelu pomintian, tată-mio,*

FD, XXXIV, Bucureşti, 2015, p. 242–253

BDD-A21084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:43 UTC)

jimatate pomintian, l-o-ntors ***arindaş*** *pi pomânt sobstfenâi* [propriu]. Prin urmare, derivatul omonim cu cel din româna standard, atestă până la un punct aceeaşi comunitate de sens, întrucât semnifică „persoană care ia pământ în arendă". Semantismul exprimat de lexemul *arendaş* din româna standard, la nivelul dialectal discutat, şi în epoca amintită, era reprezentat de *posésăr*, variantă a împrumutului corespunzător, de origine romanică, din limba rusă, *posésor* (v. *infra*).

Cel de al doilea cuvânt, derivat de la var. *pomânt*, creată în plan local, prin acomodare, [p] – [ă] > [p] – [o], prezintă un sens special, aşa cum reflectă fragmentul citat, „proprietar de pământ", pe lângă cel de „localnic, originar de pe pământul […]": *Tată-mio jimatati* ***pomântian****, da pe jimatate l-o-ntors arendaş pi pomânt sobstfenâi* [prin spoliere]. Relaţia firească, în aceste condiţii, între *pomintian – arendaş*, ar fi de antonimie. Mersul istoriei, cum rezultă din mărturia informatorului, a dus, în cele din urmă, la pierderea pământurilor ţărăneşti, astfel încât, din *pomânteni*, ei au devenit *arendaşi*.

AŞIJDIOÁRĂ

Cuvântul din titlu, analizabil, în potenţiale părţi componente, pare a fi rezultat din contaminaţia adverbelor *aşijderea* „deopotrivă, de asemenea" şi *bunioară*, var. de la *bunăoară* „de pildă", în calitatea lor de prezentative: *O vinit bărdărenii şi s-au apucat de stricat din curte şi fârlădenii o vinit ş-o stricat. Şi care cum o putut o apucat. Bărdărenii o prins a-ncărca şi fârlădenii* ***aşijdioară*** *şi buţănii pe urmă* (Roşculeţ II: 230). Noul cuvânt, neînregistrat în dicţionare sau glosare, păstrează înţelesul adverbului de bază, după cum probează şi textul, pe care, până la un punct, îl continuă formal.

BĂRBÁT, LOC BĂRBÁT

În contextul *Dunărea sî trăgea, / Dunărea pe spate, / Păr în ceea parte, / La locul* ***bărbat****!* (Găluşcă, Nicola: 185), pentru calificativul marcat grafic, în lipsa unui alt element de sprijin, ne-am raportat la cuvântul moştenit *bărbat* < lat. *barbatus*, ca subst. şi adj., cu referire la fiinţe, notat cu un sens inedit, într-un context inedit, în graiurile basarabene. Dacă nu s-a strecurat o eroare, atunci ar fi vorba de un transfer referenţial, de la animate la inanimate pentru a exprima o particularitate, în acest caz a fluviului, provocator, opozitiv? Identificarea aceluiaşi calificativ, într-un context similar, într-o creaţie folclorică, culeasă tot din Basarabia, cu puţin timp înainte, în primii ani ai sec. al XX-lea, ne întăreşte convingerea că, cel puţin până la un punct, cel al formei, nu este vorba de o eroare: *Foileană* ***măr bărbat****,* / *Rusule, neam blestemat!* (GN II: 5). Lexemul, pe care l-am presupus, continuator al lat. *barbatus*, a fost identificat de Giuglea, *Fapte*: 212–214,

BDD-A21084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:43 UTC)

în lirica populară: *Noi că l-am văzut, / Şi l-am auzit, / Seara pe-nserat, / La dealul* ***bărbat****, / La drumul săpat, / La bradul plecat*. *El e îngropat … / La capăt de deal, / La muchie de mal, / La vale adâncă, / La potecă strâmtă*. Fragmentul provine dintr-o variantă a baladei „Miorița”, care evocă, după observația lui Giuglea „tabloul unor locuri prăpăstioase”, ostile omului şi ideale pentru fărădelegi. Lingvistul consideră că omonimul descoperit ar reprezenta lat. *vervactum* „pământ lăsat necultivat, pârloagă” (Guțu s.v.). De altfel, același autor (*op. cit.*) califică adjectivul „un termin agricol”, la care mai adaugă „în legătură totdeauna cu «deal», aproape fixat în formula care apare şi în balada «Miu»: *La* ***dealul bărbat****, / Pe drumul săpat*”. Ocurența din Basarabia, *la locul bărbat*, nu prezintă o modificare esențială, întrucât determinatul constituie tot „un termin agricol”, mult mai general, dar cu aceeaşi „cotă” de ostilitate. Problema se pune pentru cel de al doilea context, *foileană măr* ***bărbat***, unde calitatea de „greu accesibil” a fost transferată asupra pomului menționat, ca element de inovație. Giuglea susține că s-ar fi spus *bărbat*, numai după ce varianta primordială *bărbapt* < *vervactum* s-ar fi modelat mai întâi, formal, în spiritul limbii române, prin simplificarea grupului consonantic [pt] > [t] (cf. *îndărăpt* > *îndărăt*), apoi, semantic, s-a atribuit „oricărui pământ gloduros, fie pe deal, fie pe şes, pe care, cu greu, poți umbla” (p. 213). Cuvântul, „trăit probabil într-o viață agricolă de dealuri şi câmpuri de munte, […] s-a aplicat şi la terenul accidentat, uşor de surpat al dealurilor” (p. 214) şi, mai apoi, credem noi, p. ext., *oricărui* teren, ori element al acestuia, abordabil cu mare dificultate, cum ar fi, de exemplu, pomul fructifer invocat.

BÉRE

Infinitivul lung al verbului *a bea*, în calitate de nume, distinct semantic de abstractul verbal „acțiunea de a …” (cf.: *Murgu meu cel bun de şa, / Pagubă de-a-l vinderea / Şi de-****a****-l* ***bere*** *cu mândra* – Alexici 1966: 163) a fost atestat, în limba veche, cu înțelesul „băutură (în general, chiar şi alcool)”. Asupra acestui înțeles, DA atrage atenția că în textele ulterioare sec. al XVI-lea se întâlneşte, de regulă, într-o sintagmă consacrată, alături de un alt infinitiv din același domeniu de referință, *mâncare*, construcție în care aproape s-a pietrificat, după DA: *S-au adăpostit prin curțile boiereşti ca grămătici, trăind* ***pe bere şi pe mâncare****, fără grijă de ziua de mâine* (I. Ghica, *Scrisori*: 57). *Ş-am să mă aşed, măi vere /* ***Pe mâncare şi pe bere*** (V. Alecsandri, T: 912). Şi în Basarabia, a fost notată structura menționată: (în cadrul unui descântec): *Duceți-vă, / Voi şoareci roşi şi suri, / La bunca cu dohot / C-acolo vi-i* ***berea şi mâncarea****!* (Arh. Folk. 1937: 216). În plus, cele două nume au fost înregistrate ca elemente lexicale independente, în afara sintagmei pe care au constituit-o ulterior. Regimul acestora probează vechimea textelor în care apar: ***Mâncare*** *v-am mâncat: / Tot pâne sitită, / Cu miere-ndulcită! /* ***Bere*** *v-am băut: / Tot* ***vin*** *mărmezit!* (Găluşcă, Nicola: 186). ***Mâncare****-am mâncat / Tot mel sugărel. /* ***Bere*** *v-am băut / Tot lapte de capră* (id*., ib.*).

BDD-A21084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:43 UTC)

CRĂNGÓS, MĂR CRĂNGÓS

Derivatul anunțat nu comportă probleme de formă, de sens („rămuros, stufos, cu crengi multe") sau de etimon. A fost reținut, deoarece, prin atestarea în zonă, completează notațiile anterioare, nu numai din dreapta Prutului, după DA (Cantemir, *Istoria*: 171), ci, în general, din aria nordică (Jarnik–Bârseanu, *Doine*: 229), întregind tabloul de răspândire al acestuia: *Frunză verde măr* ***crăngos*** */ Câtu-i ţara-n sus şi-n jos* (Găluşcă 1938: 201).

CURÂND

Lexemul-titlu apare într-un context unde atât statutul său morfologic cât şi semantismul sunt interpretabile: *„– Cale bună, mai drumeț! / Unde mergi aşa semeț?" / „– Cale-ntoarsă, cloanță rea / Unde fugi* ***curând*** *aşa?"* (Găluşcă, Nicola: 190). Cele două posibilități valorice: verb la gerunziu/adverb, semantic diferite, „alergând" / „repede" nu se exclud, ci se susțin. Astfel de contexte, probabil, au favorizat consolidarea categoriei morfologice de adverb, cu un înțeles distinct, prin evoluție de la definirea mişcării, ca mod de realizare, „alergând, fugind, în goană" la timpul necesar săvârşirii acesteia „rapid, imediat", în condițiile preexistenței adverbului moştenit (lat. *currendo* v. DA). În DA s.v. *cure* figurează astfel de situații începând cu sec. al XVI-lea: *Lângă cest izvor, featele vor umbla* ***curând*** *pre zid* (*Palia*, 1581). *Aţi ieşit* ***curând*** *den calea carea au poruncit Domnul* (Biblia, 1688). *S-ajung* ***curând****, în cale, s-alătură călări* (Eminescu, P: 212). *Cine cal străin încalecă,* ***curând*** *descalecă* (Zanne, I: 344). Fără să intrăm în detalii etimologice privind cazul, respectiv, *curând* din paradigma verbului moştenit, *curere*, şi adverbul omonim (v. Andreea Dinică, ***Curând*** *– adverb independent sau formă a verbului* ***a cure****?* în „Limba română", LVIII, 2009, 2: p. 202–207), aici interesează supraviețuirea prelungită a formei verbale în drumul ei către „independență", prin suprapunere cu adverbul continuator al aceleiaşi categorii gramaticale din latină. Trebuie să observăm faptul că, prin evoluție, gerunziul, „ciocnindu-se" cu adverbul moştenit, s-a suprapus, fiind absorbit de acesta. Tabloul de evoluție a gerunziului atestă, pentru început, un singur sens (*vor umbla* ***curând*** [= fugind] *pre zid*), mai apoi devenind ambiguu (*s-ajung* ***curând*** [„fugind", „repede"?]). Cât priveşte proverbul citat *supra*, din colecția Zanne, după toate probabilitățile, acesta conservă sensul primar. Morala-avertisment, pentru secvența *curând descalecă*, ar fi „din fugă, din goană, descalecă", gest extrem de riscant. Clarificarea în cauză, dezambiguizarea între cele două categorii morfologice, pare încheiată atunci când adverbul cu noul semantism apare într-o relație antonimică. Menționăm un astfel de exemplu de la sfârşitul secolului al XVII-lea, începutul celui de al XVIII-lea, în scrierile lui Antim Ivireanul: *Trei lucruri, au* ***curând****, au cu* ***zăbavă****, mijlocesc stricăciunea omului* (DA s.v.). Până la o anumită epocă, semantismul rămâne echivoc, evident, datorită vitalității verbului. În astfel de

BDD-A21084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:43 UTC)

cazuri, contextul elimină ambiguizarea: ***Curând*** *deprinse de învățase tot meşteşugul* (Dosoftei). Oricum, procesul a fost de durată, de vreme ce, încă la Caragiale, se mai întâlnesc astfel de situații: *A! pe fereastra asta, ieşi* ***curând****, treci binişor pe schele, la stânga* (*Opere* I: 72). *Jupâne, vrei să punem mâna pe el? După mine,* ***curând****!* [= fuga, repede!] (id. *ib.*: 81). În aceeaşi categorie se înscrie şi fragmentul citat din Basarabia, căci *unde fugi curând aşa?* arată că departajarea înțelesurilor nu este evidentă. Situația moştenită din latină, destul de confuză – pe de o parte, adverbul, pe de altă parte, gerunziul omonim – s-a departajat, totuşi, de-a lungul secolelor, astfel încât astăzi limba standard are în uz doar adverbul.

DOR

Înregistrarea cuvântului moştenit din latină (*dolus*) cu înțelesul „durere, suferință fizică", într-un sat basarabean, completează repartiția acestuia în spațiul românesc: *Să mi-i dau la casa lor* [copiii] */ D-apoi, de-acolo, să mor / Să n-ajung la uşa lor, / Să mănânc pâine cu* ***dor*** (Roşculeț I: 15). Cu adaosul atestării de față se realizează un anumit tablou al extensiunii acestuia în teritoriile de limbă română, după cum urmează: graiurile dacoromâne nordice (Papahagi, Maram.: 16, 39, 42), sudice, dar şi cele sud-dunărene, aromâna şi meglenoromâna (Teaha 1991: 79–93; 2005: 140–143; Mărgărit, *Vocab.*: 89–92). Dacă mai adăugăm şi detaliul că, relativ, recent, acelaşi cuvânt, moştenit din latină, a fost atestat la românii din Voivodina (Serbia), cu acelaşi înțeles etimologic (Mărgărit, *Românii*: 68–78), atunci putem vorbi de o simetrie a faptelor arhaice şi, totodată, de sporirea argumentelor în favoarea recunoscutei unități a limbii române.

GRÂU (FIERT)

Simplu sau cu determinant, şi în Basarabia, lexemul anunțat, *grâu (fiert)*, desemnează „coliva": *Fraţii colindau, eu doar semănam* [= aruncam, împrăştiam boabe de grâu în timpul ritualului]. *Mama înconjura casa cu* ***grâul fiert*** […] *şi bătea la geam. Eu întrebam:*

„– Cine e?"

„– Dumnezeu cu ***grâul*** *binecuvântat"* (Găluşcă, Nicola: 246).

Semantismul învechit este cunoscut românilor din Bulgaria: *Pui colivă,* ***grâu****, şi-n coliba aia pui lumânare* (TD – Bulg., *Glosar* s.v.). *Fierbeam* ***grâu*** *şi aide la tămuiat* (id. *ib.*), precum şi celor din Voivodina (Serbia): *La biserică* [până la şase săptămâni], *toată duminica numa* ***grâu***. ***Grâu fert*** *aşa, cu boboanțe* (Anemarie Sorescu Marinkovič, Costa C. Roşu, Otilia Hedeşan, *Metodologia cercetării de teren*. Novisad, 2006: 91). De asemenea, mai este cunoscut aromânilor şi meglenoromânilor în var. arhaică *grân*, atestată în multiple surse, chiar şi pentru cei din Dobrogea (Saramandu 2011: 449–450).

BDD-A21084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:43 UTC)

GRELÍME

Cu semantismul „necaz, greutate, neplăcere”, *grelime* nu a fost atestat până în prezent. Pare o creație locală, prin refacere, de la *greime* (DA s.v. *greutate*), sub influența formei articulate a bazei: „— *Ce cauți? Pasăre zburătoare nu se află pe aici! Ce aşa* ***grelime*** *te-o adus?*” (Găluşcă 1938: 184).

HOÁRĂ

Ca s.f., *hoară*, var. de la *horă* < bg. *hóra*, cuvânt distinct în raport cu *horă* „dans” < bg. *horó*, absent din dicționare, semnifică „lume, mulțime”: *Când a început nunta, a venit o muzică frumoasă şi o oaste aşa de mândră că nici împăratul, cât e de împărat, nu văzuse. Capul de cal venea dus de doi ghenărari. Când a văzut că vine atâta* ***hoară****, mireasa n-a mai plâns* (Găluşcă 1938: 181). Dicț. dialectal, V: 119 înregistrează, pentru același cuvânt, un semantism mai restrâns, mai nuanțat; „toți oamenii poftiți la nuntă; nuntaşi”, după cum rezultă din însăşi explicația informatorului: *Să duc vornicii ... pe nun îl aduc. Da,* ***hoara*** *le-o fost spus: toți poftiții mirului şi-ai miresii care sânt*. În aceeaşi sursă, cuvântul figurează cu alte înțelesuri, în evidentă filiație: „companie, anturaj”: *Că aist fiu a dumneavoastră / Şădi de desară / Şi de-alaltăsară / Cu* ***hoară*** *frumoasă, / Cu masă întinsă, / Cu pahare dreasă* (Arh. Folk. 1939: 36). Același sens a fost înregistrat anterior de Roşculeț I: 93: *„– Bună ziua,* ***horă*** *frumoasă / Şi bine te-am găsit cuconiță mireasă!”*; id. II: 103: *„– Bună ziuă, bună ziua, / Cinstită* ***horă*** *şi frumoasă / Care este stolnicu de casă / Cu bun răspuns să ne iasă!”* şi, la același autor (I: 76), cu var. *oară*: *„– Bună vremea, bună vremea /* ***Oară, oară*** *frumoasă, / Boierimea dumneavoastră!”* În var. *hoară* anunțată la început, cuvântul a fost înregistrat şi la românii de la est de Bug, în cadrul cercetărilor efectuate de echipa condusă de Anton Golopenția: *„– Bună vremea, bună vremea, / La neavoastră, /* ***Hoară*** *mândră şi frumoasă, / Bătrânei de casă, / Cu bun răspuns să ne iasă!”* (REB: 166). Semnificativă este indicația care precedă textul: *Auzită de la Terente Serbulov, originar din Rakova, cazangiu la căile ferate din Nikolaev, în tinerețe conăcar*. Celălalt sens „grup de oameni, adunare” se distinge de precedentele, prin absența caracterului festiv care motivează prezența acestora, şi prin conotația de „unitate”: *„– C-amu eşti vonic pe-o* ***hoară****, / Da mâne poimâne şi pe-o țară!”* (Arh. Folk. 1937: 130).

În toate cazurile expuse se reproduce semantismul etimologic fundamental, din limba bulgară, „oameni, mulțime” (DBR, s.v. *hóra*), cu diverse circumstanțieri pe teren românesc. De fapt, filiația sensurilor este evidentă în următoarea ordine **1.** „mulțime, lume”, numeric întâmplătoare, fără un scop comun. **2.** „mulțime motivată de un eveniment, nunta, de pildă, la care participanții, devin nuntaşi”. **3.** [într-o etapă intermediară], „membrii unei familii, ai casei şi rudele, ca asistenți, la evenimentul precursor: *colocărie* (*conocărie*)”. **4.** „mulțime aflată sub domnia cuiva”. Trebuie să adăugăm, pentru clarificarea situației, că în dicționarele curente,

BDD-A21084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:43 UTC)

horă, continuator al bg. *horó*, figurează cu înţelesul fundamental „dans”, şi altele secundare. Cuvântul pe care îl semnalăm, *horă* < bg. *hóra*, un paronim, la nivelul limbii bulgare, în limba română s-a menţinut strict la nivel dialectal, respectiv, în graiurile din Basarabia, cu semantismul semnalat. Reflexul românesc identic, în cazul celor două etimoane diferite, complică situaţia atunci când se are în vedere lexicul dialectal, cu atât mai mult cu cât ambele au dezvoltat aceeaşi variantă fonetică: *hoară*.

SÚRE IÉPE

Numele cu determinantul antepus din titlu, neapărat în ordinea menţionată, constituie un caz de etimologice populară, la nivelul vocabularului dialectal din Basarabia. Slăbirea cunoştinţelor de limbă maternă, modificările lexicale survenite în cazul adj. primordial *sireap, ~-ă*, pl. *sirepi, ~-e*, var. *sureap, -ă*, pl. *surepi, surepe*, având ca etimon sl. *svěrěpŭ* [despre cai] „sălbatic”, au creat posibilităţi interpretative pentru clarificarea cuvântului de neînţeles, la un moment dat, prin etimologie populară. Faţă de *Ş-o trimăs / Om băiat cu cuşma brumării / În deal la erghelie / Ş-o adus nouă iepi, / **Suruiepe** / Ca de nouă ani sterpe* (Roşculeţ, II: 179: 199) s-a ajuns, în cele din urmă, la *Ş-o adus nouă iepe, / **Sure iepe**, / Ca de nouă ani sterpe* (id.: 176). Nu este lipsit de importanţă să semnalăm faptul că aceeaşi modificare, dusă până în etapa de separare a două lexeme, figurează în textele culese de echipa lui A. Golopentia de la românii identificaţi la est de Bug: *O scos badea două iepe / **Sure iepe*** (REB: 31). Formele deglutinate, descendente dintr-o variantă intermediară, în raport cu forma primară, au fost adoptate pentru că aduc claritate textului în care calificativul „nu mai spunea nimic”: *O pus bădiţa douăsprezece iepe **surepe** / Din coadă fâţâia / Grâu se felezuia* (id*., ib.*). Notarea aceluiaşi caz la distanţe considerabile, în timp şi în spaţiu, atestă, nu numai aceeaşi tendinţă la vorbitorii aceluiaşi idiom, ca dovadă a unităţii acestuia, ci şi probabilitatea zonei de desprindere a populaţiei de origine română din masivul limbii române.

ÎMPĂRÁT FĂ-TE FRUMÓS

Partea a doua a titlului, o evidentă etimologie populară, se explică, desigur, prin scăderea cunoştinţelor de limbă română în spaţiul basarabean, sub stăpânire rusească [v. *supra*], chiar şi în domeniul creaţiilor folclorice, de felul basmelor. Drept urmare, ieşirea din uz a unor unităţi lexicale a dus, în cele din urmă, la nerecunoaşterea acestora, după ce s-au şters şi din vocabularul pasiv. Legendarul *Făt-Frumos*, sub aspectul denominaţiei, un compus din numele *făt* < lat. *foetus*, pl. *feţi*, conservat în anumite structuri, ca vocativ (*mergi cu bine, **fătul meu**!*), aproape exclusiv în epica populară, şi adjectivul corespunzător, prin absenţa exerciţiului folcloric, intrând într-un con de umbră, dispare din memoria colectivă. În

BDD-A21084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:43 UTC)

consecință, atunci când este reîntâlnit, compusul va fi supus unei anumite interpretări care să-l facă plauzibil, credibil, în ciuda pluralului existent în text, dar nereperat ca membru în relația menționată: *Atunci când mi-i vide … ti-oi păli la pântice şi-i naşte doi* ***feți*** *logofeți* […]. *Şi bărbati-su s-o dus la mănăstirea de tămâie …. Acolo ş-o pus numili* ***Împărat fă-ti frumos*** (Roşculeț I: 49).

Atestările corupte ale fostului compus probează faptul că, cel puțin pentru o anumită zonă, cuvântul moştenit din latină şi conservat în nomenclatorul basmelor din aproape toate regiunile țării, la un moment dat, nu a mai fost recunoscut: *Iaca eu am să-ți aduc o sută de iepuri de la Ion* ***Fă-te frumos*** (id*., ib.*: 43). *Am să-l aduc pe* ***Ion Fă-te frumos*** *să logodească* (id*., ib.*: 44).

LÍMBĂ

Numărându-se printre elementele moştenite din latină (*lingua*), îmbogățit semantic prin calc după slavul *jezykŭ* („colectivitate de oameni care vorbesc acelaşi grai străin şi care au aceeaşi origine etnică sau aceeaşi credință, păgână ori considerată ca păgână”), cuvântul *limbă*, în această nouă stare, nu este străin nici Basarabiei, de altfel cunoscând o largă răspândire atât în aria nordică (Maram.), cât şi în cea sudică (Mărgărit, *Vocab.*: 98): *O şăzut pe-icea o* ***limb****-aşa, o fost turcii, o fost şezut pe-icea* (Roşculeț II: 223).

MĂSOÁICĂ

Derivatul de la baza cu semantism învechit *masă* „față de masă” (DLR s.v.) lipseşte din dicționare, motiv pentru care îl semnalăm: [La seceriş] *mama aşternea pe iarbă o* ***măsoaică*** *sau zolnic* (Găluşcă, Nicola 1999: 248).

OBOSÍ

Verbul de origine bulgară *obosi* este comentat de Mihăilă 1960: 262, întrucât, pe terenul limbii române, din punct de vedere semantic, a cunoscut o evoluție distinctă în raport cu etimonul: *oboseja* [despre oameni], „a rămâne desculț”; [despre animalele domestice de tracțiune] „a se despotcovi”; fig. „a sărăci”. Față de sensul generalizat, la nivelul limbii române „a-şi pierde puterile”, regional, respectiv, în ținutul Basarabiei, verbul a supraviețuit cu înțelesul etimologic: *De la Nistru pân la Prut / Nouă cai* ***am obosit*** */ Nouă şăli am ponosit* (Roşculeț II: 131). Trebuie să remarcăm faptul că acelaşi lexem, pentru aceeaşi zonă, figurează în culegerea GN II: 5–6: *M-am pornit după-nsurat / Nouă țări am tulburat, / Nouă cai* ***am obosit****, / Nouă şeli am râsâchit, / Nouă frâie am descusut, / Nouă bice am displetit / Pi Chiruța mi-am găsit!* Semantismul verbului „a se despotcovi, a-şi

BDD-A21084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:43 UTC)

pierde potcoavele" este susținut, contextual, de enumerarea unor acțiuni antonimice în raport cu starea inițială (cf. *descoase, despleti*, chiar şi *risipi* „a se desface din cusături, a se prăbuşi").

POSESĂRÍE

Cuvântul *posesărie* lipseşte din dicționarele şi glosarele limbii române. În textele culese din Basarabia, el figurează „echivalat" cu un cuvânt în curs, ori cu structuri având înțeles deductibil, în context: *O fost de pe valea iazului, dincolo de la apa Rătoaii, moşie boierească, dincoace răzăşească. Apoi din pervâi raz o fost Botezatu stăpân. După el o rămas feciorii … Ş-o dat-o –m* ***posesărie****, cum să zice amu* ***în arendă****. Apă* [= apoi] *o fost atunci* ***în posesărie****, o fost Arapu, apâ o fost nişte bulgari* (Roşculeț II: 229). *După ce-o venit călugării, o stricat satele* […]. *Pământu l-o luat şi l-o dat în* ***posesărie*** *şi plăteam câte douăsprezece carboave pe deseatină* (Arh. Folk. 1937:183). *Posesărie* pare analizabil: *posesăr* + suf. *-ie*. Baza reprezintă împrumutul (romanic) *posésor* „arendaş", din limba rusă, a cărui tranşă finală a fost echivalată cu suf. *-ar*, curent în cazul numelor de ocupații în limba română (*plugar > plugărie*). Urmând modelul rusesc, noua ocupație s-a numit corespunzător, *posésăr*, probabil cu păstrarea accentului din limba de împrumut, distanțându-se de română. Dicționarele de limbă rusă menționează *posésor* ca învechit. Numele de agent, în varianta românească = locală, oarecum în curs de adaptare, este, de altfel, la rândul lui, atestat: *Pi iconomia* [= moşia] *boierului s-o apucat de vândut un* ***posâsăr****. O fost pi păduri numai pus, da pi urmă o vândut şi iconomia* (Roşculeț II: 230). Împrumutul neologic din rusă *iconómie* „moşie" clarifică înțelesul celuilalt împrumut din rusă, căci arendaşul pădurilor boiereşti şi-a extins atribuțiile trecând la arendarea terenurilor agricole.

DLR înregistrează s.v. *posesor* 2. (înv. pentru Mold.) semantismul „arendaş" explicându-l ca împrumut din polonă. Atestarea din Basarabia, cel puțin, se revendică din limba rusă, şi nu excludem faptul că ar fi putut trece şi în dreapta Prutului. Ne sprijinim afirmația pe argumente fonetice, căci forma accentuată *posésor* explică satisfăcător varianta *posésăr, posấsăr*, în rostirea dialectală, de pe teren românesc, la care s-a ajuns fără impedimente. De altfel şi SDLR indică, prioritar, limba rusă şi numai în al doilea rând polona.

RAS

Ca participiu al verbului *a rage*, forma anunțată figurează în dicționare (CADE, DLR) fie fără comentariul corespunzător, fie însoțită de acesta. Şi într-un caz şi în celălalt, este vorba de modalități diferite de a marca retragerea din uz a

BDD-A21084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:43 UTC)

formei menționate, inuzitarea. Şi, totuşi, ea a fost notată în graiurile basarabene, în perioada interbelică: *Când **a ras** un bou, s-a închegat trupul lui şi, când **a ras** şi celălalt, Sângurean s-a sculat cu sicriul în cap* (Găluşcă 1938: 175). Anterior, mai precis, la sfârşitul secolului al XIX-lea, acelaşi participiu şi, în acelaşi context, fusese consemnat de Sbiera, *Poveşti*: 189, pentru Bucovina: *Văzând boul cel năzdrăvan aceasta, au prins a rage şi **au ras** aşa de tare încât văile s-au tulburat*. Se pare că vitalitatea prelungită a formei, fie şi la nivel folcloric, până la proba contrarie, aparţine Basarabiei.

SUPLÁIȚĂ

Compusul anunțat, perpetuând construcția prepozițională corespunzătoare, *supt laiță*, pune probleme exclusiv de înregistrare. Formație inedită, regională prin componenți, var. prepoziției *sub* şi var. fonetică *laiță* pentru *laviță* (v. Dicț. dialect. III s.v. 1.), aceasta nu a fost înregistrată până în prezent de lucrările lexicografice. Prezintă interes pentru că, pe de o parte, corespunde compusului, din limba comună, mult mai răspândit *supat*, pe de altă parte, deoarece ca şi acesta, a preluat statutul morfologic (nume feminin) al substantivului component din construcție, *laiță*, ilustrând, totodată, aglutinarea ca modalitate de creare a cuvintelor, la nivelul oralității. Caracterul de mult încheiat al procesului oferă posibilitatea angajării acestuia într-o nouă relație prepozițională chiar cu acelaşi conectiv: *Ea când o-ntrat, curțile s-o luminat şi o găsit **supt o suplaiță** carne de gaiță şi supt on divan carne de cârlan* (Roşculeț I: 70). Prin compusul semnalat, graiurile din Basarabia atestă aceeaşi tendință de aglutinare a componentelor dintr-o structură prepozițională extrem de frecventă în regiune, realizând, în acest fel, un paralelism lexical: *supat / suplaiță*.

VODÍE

Cu înțelesul „calitate, statut de *vodă* (= voievod)”, cuvântul neatestat până în prezent, pare o creație analogică după sinonimul prezent chiar în text: *„– Iaca mi-o venit armia / Să te scoată din domnie, / Din **domnie**, din **vodie**!* (Găluşcă, Nicola: 199).

VOINICEÁSA

Lexemul anunțat nu ridică probleme decât prin caracterul său de derivat moțional inedit pentru masculinul-bază: *Ileana **voiniceasa**, / **Voiniceasa** codrului, / Starostea haiducilor* (Găluşcă, Nicola 1999: 198).

BDD-A21084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:43 UTC)

ZĂBÁVĂ

Înregistrat cu un semantism învechit astăzi, ieşit, de mult timp, din uz, *zăbavă* „distracţie” < sl. *zabava*, a circulat în limba veche şi a fost impus în cultura română prin repere celebre. Ne limităm la câteva exemple, după DLR: Miron Costin: *Să aibi vreame şi cu cetitul cărţilor a face iscusită* ***zăbavă*** (Letopiseţ I: 5/24), Iorga: *Nu le cetesc* [cărţile] *neavând nici gust de cetit, care este* ***zăbava*** *cea mai desfătată şi mai folositoare ce poate avea omul* (*Istoria literaturii româneşti*, I: 547). În DLR s.v. 3. lexemul este ilustrat cu texte aparţinând, majoritar, scriitorilor moldoveni, dar şi graiurilor respective: *Îi ia* [pe feciori] *şi se duce cu ei prin pădure, aşa, de o* ***zăbavă*** (Sevastos, *Poveşti*: 44). Alături de acestea se înscrie şi înregistrarea din Basarabia, făcând corp comun cu graiurile din dreapta Prutului: *Furca a merge singură şi a toarce şi-ţi va fi* ***zăbavă*** *pe drum* (Găluşcă 1938: 182). Înregistrări mai recente ale semantismului, conform dicţionarelor, nu se cunosc.

ABREVIERI

Alexici 1966	G. Alexici, *Texte din literatura poporană română*. Tom. II (inedit). Publicat cu un studiu introductiv, note şi glosar de Ion Muşlea. Bucureşti, Editura Academiei.
Arh. Folk.	*Anuarul Arhivei de folklor.* Publicat de Ion Muşlea. Cluj–Bucureşti, anul I (1932) ş.u.
CADE	I. -Aurel Candrea – Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat*. Partea I: *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi* de I.-Aurel Candrea. Partea II: *Dicţionarul istoric şi geografic ilustrat*, de Gh. Adamescu. Bucureşti, Editura Cartea Românească, [1926–1931].
Caragiale, *Opere* I	I. L. Caragiale, *Opere* I, *Teatru şi nuvele*. Bucureşti, ESPLA, 1952.
DBR	Tiberiu Iovan, *Dicţionar bulgar–român*. Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1994.
Dicţ. Dialectal, I–V	*Dicţionar dialectal* (*cuvinte, sensuri, forme*). Redactor responsabil Rubin Udler. Chişinău, 1985.
DLR	Academia Română, *Dicţionarul limbii române* (DLR). Serie nouă. Bucureşti, 1965 ş.u.
Găluşcă 1938	*Folklor basarabean* adunat din judeţele Soroca, Bălţi, Orhei de Tatiana Găluşcă, profesoară de limba română, împreună cu elevele străjere ale Liceului „Domniţa Ileana”, Bălţi, [Editura] Cartea Noastră.
Găluşcă, Nicola	Tatiana Găluşcă, Ioan P. Nicola, *Folclor românesc din Basarabia*. Ediţie îngrijită de Gr. Botezatu şi Tudor Colac. Chişinău, Editura Ştiinţa, 1999.
Giuglea, *Fapte*	*Fapte de limbă: Mărturii despre trecutul românesc*. Studii de istoria limbii, etimologie, toponimie. Ediţie îngrijită, introducere, tabel cronologic, note şi indice de Florenţa Sădeanu. Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988.
GN, I–II	*Graiul nostru. Texte din toate părţile locuite de români*, publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Speranţia. [Vol.] 1, 1906 ; [vol.] II : 1908, Bucureşti.

BDD-A21084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:43 UTC)

Guțu	G. Guțu, *Dicționar latin–român*. Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1983.
Mărgărit, *Vocab.*	Iulia Mărgărit, *Vocabularul graiurilor dacoromâne sudice*. Bucureşti, Editura Academiei Române, 2009.
Mărgărit, *Românii*	Iulia Mărgărit, *Românii din afara României*. Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011.
Mihăilă 1960	Gh. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave*. Bucureşti, Editura Academiei Române.
Papahagi, *Maram.*	Tache Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*. Bucureşti, Cultura Națională, 1925.
REB	Anton Golopenția, *Românii de la est de Bug*, I–II. Editat, cu introducere, note şi comentarii de prof. dr. Sanda Golopenția. Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2006.
Roşculeț, I–II	Teodor-Roşculeț, *Materialuri folcloristice*, I–II. Ploieşti, Editura Libertas, 2010.
Saramandu, 2011	Nicolae Saramandu, *Note etimologice* în *Studii de dialectologie, Istoria limbii şi onomastică, Omagiu lui Teofil Teaha*. Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 449–450.
Sbiera, *Poveşti*	Ion al lui G. Sbiera, *Poveşti poporane româneşti*. Din popor luate şi poporului date de ... Cernăuți, 1886.
SDLR	August Scriban, *Dicționaru limbii româneşti (etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*. Edițiunea întâia, Iaşi, 1939.
Sevastos, *Poveşti*	Elena D.O. Sevastos, *Poveşti*. Iaşi, Editura Librăriei Frații Şaraga [1892].
TD - Bulg.	Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit, *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei*. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar. Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006.
Teaha 1991	Teofil Teaha, *Termeni regionali moşteniți din latină în graiurile munteneşti actuale*, „Fonetică şi dialectologie", X, p. 79–93.
Teaha 2005	Teofil Teaha, *Cuvinte latineşti moştenite în graiurile actuale*, în „Etymologica", 16. Bucureşti, Editura Academiei Române.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
al Academiei Române

BDD-A21084 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:43 UTC)